Тернопільський національний економічний університет

Кафедра економічної теорії

Міждисциплінарна курсова робота

з

«Економічної теорії»

на тему:

«Фінансові кризи: теоретичні підходи до трактування та економічні наслідки»

Студентки ІІ курсу ФСГ-21 групи

Напряму підготовки фінанси та кредит

Мічуріної Ю.П.

Керівник:

к.е.н Вірковська А.А.

Національна шкала_____

Кількість балів_____

Оцінка ECTS_____

Члени комісії:_____

_____

_____

м. Тернопіль – 2016

План:

Вступ

1. Теоретико-методологічні основи фінансових криз
2. Аналіз фінансових криз та механізм їх прояву у вітчизняній економіці
3. Наслідки фінансових криз та шляхи фінансового оздоровлення економіки України

Висновки.

Список використаної літератури.

Зміст

Вступ 4
1. Теоретико-методологічні основи фінансових криз 7
2. Аналіз фінансових криз та механізм їх прояву у вітчизняній економіці 13
3. Наслідки фінансових криз та шляхи фінансового оздоровлення 22
Висновки 28
Додаток 31
Список використаної літератури: 34

Вступ

Фінансова система за своєю будовою є багатофункціональною і складною системою, яка за свою історію пережила ряд фінансових потрясінь. Наслідком яких є модифікація самої фінансової системи, що виникає з метою подальшого запобігання різноманітних фінансових криз.

Фінансова криза - це соціально-економічне явище, що спричиняє велику шкоду національним економікам та добробуту більшості населення. Воно призводить до дисбалансу, обвалу фондових ринків, дефолту, рецесії та політичної напруженості у фінансово-господарському житті. Також результатом кризи є банківська паніка серед вкладників, зростання ставок відсотка, а отже і ризиків інвесторів.

Загальновизнаним є факт, що від фінансової кризи не застрахована жодна країна, адже потерпали від неї і країни, фінансові моделі яких вважалися еталоном досконалості. Вчені-економісти нараховують 39 міжнародних фінансових криз. Найпершою була криза 1618 р., яка була пов'язана із фальшуванням монет, остання – у 2008 р. Розпочинаючи з 1930-х р. фінансові кризи виникають дедалі частіше і їх наслідки все гірше впливають на економіку. Причиною такого явища можна вважати розвиток інноваційної економіки. Поява нових видів продуктів, новітніх технологій та різноманітних методів управління викликають невизначеність та непередбачувані зміни в попиті і пропозиції, з якими стикаються підприємства. Внаслідок цього виникають нові ризики, що непідвладні окремим фірмам. Структура економіки швидко змінюється та стає більш динамічнішою. Тому і зростає кількість потенційних чинників, що можуть так чи інакше викликати фінансові кризи.

Фінансові кризи останніх років свідчать про неспроможність національних та міжнародних регуляторних інститутів забезпечити стабільність та рівновагу на довгострокову перспективу на фінансових ринках. Так, протягом 90-х років XX ст. гострих фінансових потрясінь зазнали десятки країн світу. В 1991 р. валютна криза охопила Індію, в 1992–1993 рр. – ще дванадцять країн світу, зокрема Францію, Німеччину та Великобританію. Період 1994–1995 рр.

характеризувався масштабними фінансовими кризами, які охопили Аргентину, Польщу, Мексику, Бразилію та країни Південно-Східної Азії. В 1997–1999 рр. від фінансових криз постраждали Індонезія, Японія, Таїланд, Філіппіни, Чехія, Росія, Бразилія, а в 2000–2002 рр. – Туреччина, США й Аргентина. [5]

Криза 2007-2011 рр. мала найбільш руйнівний характер, вона негативно вплинула на розвиток міжнародної фінансової системи в період глобалізації. Це фінансове потрясіння набуло статусу глобального, оскільки воно розпочалося в одній країні, а саме в США, а згодом поступово поширилося на всі інші континенти, країни та регіони. Криза, витоки якої беруть свій початок у США, і визначається як криза ринків нерухомості та похідних фінансових механізмів, за досить короткий час охопила Велику Британію, згодом з неймовірною швидкістю спромоглася зруйнувати економіку країни, яку називали «країною найвищого добробуту» - Ісландію. Від цього фінансового потрясіння постраждали майже всі європейські країни. Проте не оминула вона і найвіддаленіші куточки світу.

Найбільше постраждали такі провідні країни світу: США, Японія, Німеччина та Велика Британія.

Проте джерела зародження сучасної фінансової кризи слід шукати не так у сучасних США, як у США ще в другій половині 20-х років XX ст., саме тоді третина населення країни стала учасником фондового ринку, який постійно знаходився у стані коливань та криз. Вже тоді американський ринок акцій був «перегрітим».

Опрацювавши інформаційні дані агенства Блумберг можна визначити скільки принесла збитків фінансова криза 2007-2008 рр., ця сума становить понад 690 млрд. доларів США. Для усвідомлення масштабу збитків можна провести паралель: обсяг втрат під час фінансової кризи, яка відбулася у 1990-х роках, становив близько 200 млрд. доларів США. Для сучасної кризи характерним є падіння загального світового багатства: із 107 трлн. доларів США до 50 трлн. доларів США. [20]

Глибоко досліджували цю тему такі вчені-економісти:

Сибіряков В.Г., Василенко В.О., Крутько В.Н., Дацюк І.В., Крутик А., Грін П.С., Бартон Л., Глушко О.І., Ткаченко А.М., Єлець О.П., Чернявський О.Д., Іванов Г.П., Кейнс Джон М., Гренц Т., Розенталь Ю., Піджненбург Б, Штангрет А.М., Хіт Р., Ланкіна В.Є., Фішер С., Макконел К., Брю С. та інші.

Метою курсової роботи є дослідження теоретичних підходів до трактування поняття «криза» та вивчення економічних наслідків.

Основним завдання даного дослідження є комплексний розгляд головних підходів до типології та класифікації фінансових криз, також їх аналіз та механізм прояву у вітчизняній економіці.

Інформаційною і теоретичною базою курсової роботи служать вітчизняні та іноземні наукові праці та статті, періодичні видання, відомості із Вісника Національного Банку України та матеріали Державного комітету статистики України.

1. Теоретико-методологічні основи фінансових криз

У розвитку капіталістичного способу виробництва невід'ємним атрибутом є фінансові кризи. Саме поняття «фінансова криза» не можна трактувати однозначно. Воно залежить від напряму дослідження та характеру факторів криз, які прагнуть аналізувати. В загальному фінансова криза – це якісні зміни, які відбуваються в економічній системі. Ці зміни є причиною порушення певних пропорцій у розвитку, також видозміни, а в окремих випадках і руйнування самої фінансової системи. Таке явище як фінансова криза є певною відліковою точкою, досягаючи якої фінансова система починає змінюватися, це є наслідком того, що фінансовий ринок є певним індикатором загального економічного стану.

Отже, фінансова криза являє собою швидке погіршення економічного стану, яке виникає в результаті реалізації накопичених ризиків під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Наслідком є порушення функціонування фінансового ринку, погіршення стану ліквідності та якості фінансових інструментів.

Сучасні теоретико-методологічні підходи до пояснення криз, які відбуваються у фінансовому секторі, основані на дослідженнях фінансових криз, що відбувалися протягом 1930-33 рр. в США, у 1988р. на території Латинської Америки, Росії та Скандинавських країнах, у період 1997-99 рр. у Південно-Східній Азії та глобальної світової кризи 2008 р. Важливо зауважити, що фінансові кризи до XX ст. охоплювали одну, дві чи три країни, лише згодом почали набувати глобального характеру. Хоча за останні роки міжнародне співтовариство створило низку механізмів задля запобігання світовим кризам (це проявляється у регулюванні економічних процесів зі сторони держави, створенні Міжнародного Валютного Фонду та проведенні моніторингу), але це не дає змоги ні передбачити, ні тим паче запобігти їм.

Фінансова криза – це таке явище, що тісто пов'язане і переплітається з іншими кризами. Відомий вітчизняний економіст М. Туган-Барановський вказував на зв'язок фінансових криз з економічними. На його думку, загальноекономічна криза починається із фінансової.

Саме тому існують різні підходи до вивчення і дослідження фінансових криз. Монетаристи підтримують ідею, що кризи є не чим іншим як результатом порушення стабільності банківської системи та занепадом її інфраструктури. Такий підхід обгрунтовується в працях вченого-економіста Анни Шварц. Подальше пояснення причин фінансових криз подали такі відомі вчені як Кіндлебергер, Мінскі, Фішер, Капріо та інші. Кіндлебергер говорив, що фінансові кризи пов'язані із діловим циклом. Він підтримував ідею, що фінансова система зазнає багато потрясінь через зовнішні чинники. До них можна віднести: війну, появу новітніх технологій, непередбачувані зміни в політиці держави та ряд інших чинників, які є причиною появи фінансової кризи.[7]

Також багато вчених пов'язують причини фінансових криз із порушенням рівноваги між грошово-фінансовою системою та виробництвом. Одним із таких вчених був А. А. Чухно. Він висловив твердження, що нові умови розвитку економіки потребують удосконалення регулювання співвідношення грошово-фінансової системи та виробництва, потрібно знайти такі методи управління цими двома системами, що були б адекватними новим умовам. Проте як зазначив економіст нічого схожого не було зроблено. [19]

Схожу думку висловив і інший український вчений О.І.Барановський. Він казав, що фінансова криза передбачає виникнення певних змін в економічній системі. Ці зміни є причинами порушення пропорцій у розвитку фінансової системи, або ж її видозміни чи руйнування. [2]

Окремі автори виокремлюють багато чинників, які можна вважати причинами фінансових криз. Групуванням цих чинників займався В. А. Ковальов. Вчений поділяє ці причини на макроекономічні, фінансові, грошово-кредитні та валютні, глобалізаційні, надзвичайні, специфічні (пов'язані із країнами що розвиваються), психологічні, та такі, що пов'язані з помилками у проведенні економічної політики. Проте чинники, що викликають фінансові кризи варто розділити на такі, які належать до фізичної економіки і грошово-фінансової сфери, на зовнішні та внутрішні, а також об'єктивні і суб'єктивні.

Фізична економіка представлена у вартісній і грошовій формах, що зумовлює існування в національній економіці грошово-кредитної системи. Саме ця система є необхідною умовою функціонування ринкової економіки, а також відображення реальних процесів інвестування, виробництва та споживання . До грошово-фінансової системи відносять: центральний банк, комерційні та некомерційні банки та установи, державний бюджет та позабюджетні фонди , біржі що носять статус фондових та валютних, а також інвестиційні посередники, фінансові ринки та валютні курси.

Грошово-фінансова система взаємодіє та обслуговує фізичну економіку. Якщо ця система відповідає потребам фізичної економіки , то вона здатна стимулювати її розвиток. Але якщо ця відповідність за якихось умов порушується, то починаються негативі явища в цих двох сферах. Таким чином і виникають фінансові кризи. Чинники, що викликають диспропорційність між системами, виникають всередині цих двох сфер та можуть змінюватися під впливом розвитку економіки. Щодо сфери фізичної економіки то тут такими чинниками виступає поява новітніх технологій, нових продуктів та нераціональне використання ресурсів. Все це є причиною зміни дохідної частини у галузях економіки, викликає перелив капіталу між галузями економіки. За певних умов це може призвести до фінансових криз.

Причини фінансових криз можуть виникати безпосередньо і в самій грошово-фінансовій системі. До таких причин відносять нестабільність банківської системи країн, збільшення частки сумнівних кредитів, наростання інфляції, завищення валютного курсу, зростання дефіциту державного бюджету та державного боргу країни, дефіциту платіжного балансу, поступове наростання кількості цінних паперів із високим ризиком.

Існують і міжнародні чинники фінансових криз, до них відносять валютні війни, зміни міжнародної конкурентоздатності країн та неконтрольований рух міжнародного спекулятивного капіталу. Існують також суб’єктивні чинники, а саме: нераціональні очікування бізнесу та помилки у економічній політиці уряду.

Варто розглянути причини кризового стану на підприємстві. До них відносять не лише зовнішні чинники а й низку інших. Прикладом може слугувати неадекватний, щодо ринкових вимог, стан управління господарсько-фінансовою діяльністю суб'єктів господарювання. Найбільш суттєві зміни та перетворення фінансова криза вносить в промислові підприємства, а саме у машинобудівні та металургійні підприємства. Поява фінансової кризи у цих галузях зумовлена тим, що саме в них процеси виявляються складними для управління та значно помітними для національної економіки. [12]

Кризу як економічну категорію розглядають як складний, загострений стан, різкий перелом або занепад. Виділяють два підходи до визначення кризи: позитивний та негативний.

Прихильниками першого підходу є такі вчені-економісти: А. Д. Чернявський , В. О. Василенко, В. Г. Сибіряков, Т. Гренц, Ю. В. Яковец, А. А. Богданов. Сутність підходу полягає у тому, що кризу трактують як переломний момент у розвитку змін, об'єктивний процес, що притаманний кожному життєвому циклу.

До авторів, що підтримують ідеї другого підходу відносять: А. М. Штангрета, В. Н. Крутька, Р. Хіта, В. Є. Ланкіну, С. Фішера, К. Макконела, С. Брю, Г. П. Іванова. Негативний підхід визначає кризу як явище, що має лише руйнівний вплив на діяльність підприємства та спричинює його банкрутство.

Можна зробити аналіз трактування терміну «криза», яке було розроблене вітчизняними та іноземними вченими.

Джерело	Визначення поняття
Тлумачний словник	Криза – різка зміна стану речей; злам, загострення становища [15]
Крутько В.Н.	Криза – це раптовість, високий рівень загрози життєво важливим інтересам і гостра нестача часу для прийняття відповідних мір [1]
Василенко В.О.	Кризу треба розглядати як переломний момент у розвитку змін [1]

Джерело	Визначення поняття
Сибіряков В.Г.	Криза – будь-яка зміна якихось параметрів системи, як позитивна, так і негативна призводить до протилежної зміни інших параметрів системи [1]
Дацюк І.В.	Криза – об’єктивний процес, що призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптування до нових умов та розвиватися, адже це ставлення Грунтується на діалектичній єдності основних тенденцій в існуванні системи – сталого функціонування та розвитку, що поступово змінюють одна одну [6]
Ткаченко А.М., Єлець О.П.	Криза – це широкомасштабна, непередбачена, переломна подія, яка призводить як до негативних наслідків у господарській діяльності (що зумовлюють розбалансування системи підприємства), так і до позитивних наслідків, які підвищують ефективність діяльності підприємства, приводячи в дію трансформаційні сили, сприяючи його еволюції [13]
Крутик А.	У перекладі з грецької «crisis» означає «перелом», тобто будь-яка якісна зміна процесу, перехід від існуючого положення до іншого, істотно відмінного за основними параметрами [1]
Бартон Л.	Криза – широкомасштабна, непередбачувана подія, яка веде до потенційно негативних результатів. Ця подія та її наслідки можуть завдавати серйозної шкоди усій організації: працівникам, продукції, зв’язкам, фінансам та репутації[1]
Грін П.С.	Кризова подія – втрата контролю над ситуацією [1]

Галушко О.І.	Криза – об'єктивний процес, що призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптуватися до нових умов та розвиватися [4]
Чернявський О.Д.	Криза являє собою ситуативну характеристику функціонування будь-якого суб'єкта, що є наслідком невизначеності в його зовнішньому та внутрішньому середовищі [18]
Кейнс Джон М.	Криза – раптова і різка, як правило, зміна зростаючої тенденції зниження, тоді як при зворотному процесі такого різкого повороту найчастіше не буває [1]
Гренц Т.	Криза – це незапланований та небажаний, обмежений в часі процес, який може суттєво заважати і навіть зробити неможливим функціонування підприємства [1]
Розенталь Ю. Піджненбург Б.	Кризовими називають ситуації, позначені високою небезпекою, станом невпевненості, відчуттям невідкладності [1]

Таблиця 1.1. Аналіз трактування терміну «криза» вітчизняними та іноземними вченими.

Криза охоплює всі сфери життя, саме тому існує певний їх поділ. Розрізняють: економічні, політичні, фінансові, організаційні, ідеологічні, психологічні, ментальні та інші. Фінансова криза має здатність існувати як підвид економічної або в цілому кризи суспільства. Фінансова криза окремого підприємства є однією із найсерйозніших форм порушення його фінансової рівноваги.

2. Аналіз фінансових криз та механізм їх прояву у вітчизняній економіці

У теперішньому часі світ дуже часто зустрічається із таким масштабним явищем, як фінансові кризи. Вони є великим потрясінням для фінансової системи, значно погіршують добробут людей та завдають шкоди національним економікам. Тому не є дивним той факт, що все більше зростає зацікавленість до цього явища зі сторони економістів.

Цю тему досліджували такі зарубіжні вчені-економісти, як: Ш. Геффернан, К. П. Кіндлебергер, Ф. С. Мишкін, Д. Д. Сакс, А. Шварц. З українців у теорію фінансових криз вагомий внесок зробили: О. І. Барановський, В. Геєць, А. А. Чухно та інші.

Фінансова криза – багатофакторне соціально-економічне явище, яке переплітається із іншими видами криз, серед яких можна виділити і економічні. Саме тому виділяють різні підходи до розуміння цього явища. Монетаристи стосовно цього підтримують ідею, що це явище є наслідком порушення стабільного стану банківської системи та падінням її інфраструктури. Такий підхід у своїх наукових працях був обгрунтований американським вченим-економістом Анни Шварц.

Більше грунтовне пояснення причин виникнення фінансових криз дали представники й інших шкіл – Кіндлебергер, Мінскі, Фішер, Капріо та інші.

На думку Кіндлебергера фінансові кризи пов’язані з економічними кризами та діловими циклами, а сама фінансова система зазнає потрясінь через вплив зовнішніх чинників. До таких чинників він відносив: війни; неочікувані зміни, що відбуваються в економічній політиці, яку проводить держава; поява новітніх технологій та різноманітних продуктів та інші. [7]

Щодо українських вчених, то про безпосередній зв’язок фінансових криз з економічними говорив М. Туган-Барановський. На його думку економічна криза починається з фінансової.

Вчені часто пояснюють причини фінансових криз через порушення рівноважного стану між грошово-кредитною системою та виробництвом.

Підтвердженням цього може слугувати висновок про кризи 2008 р., яке зробив А. А. Чухно. Він казав: «Нові умови розвитку економіки вимагали істотного удосконалення регулювання співвідношення виробництва і грошово-кредитної системи, знаходження таких форм і методів управління цими системами, які були б адекватними новим умовам… На жаль, нічого такого не було зроблено…». [19]

Схожу ідею підтримував і інший український економіст О.І. Барановський. Він казав, що фінансова криза несе за собою появу якісних змін, які є причинами порушення відповідних пропорцій у розвитку, а також його призупинення або ж руйнування фінансової системи в цілому. [2]

На сьогодні існує багато праць у яких визначили та дослідили причини виникнення такого явище як фінансова криза, та наслідків які воно за собою несе.

До наслідків, які виникають в результаті фінансових криз відносять такі: зменшення експорту та обсягу кредитування, різке падіння величини ВВП та зниження рівня ціни на акції.

Причини та збудники фінансових криз, що назрівають у різних економічних сферах пов’язані із змінами в процесі розвитку системи. Появу кризи також спричинює політична та економічна нестабільність, економічний застій та корупція.

Будь-який збудник фінансової кризи спричинює кризу через певні механізми. До таких механізмів відносять зв’язки між економічними змінними, що формуються одна за одною, і в результаті закінчуються кризовим станом. Кожна причина може задіяти окремий специфічний економічний механізм.

За історичними даними, в багатьох країнах фінансовим кризам передувала поява новітніх технологій та інноваційних продуктів, або стрімке збільшення попиту на нерухому майно. Результатом такої ситуації є збільшення доходів у сферах їх виробництва, що спричинює перелив капіталу між галузями. Тут виникає таке як явище як спекулятивний бум, адже відбувається наплив як капіталу, так і кредиту. В наслідок чого банківські установи збільшують ризикові операції, а це значно послаблює стан банківської системи.

Особливістю спекулятивного буму є розширення фінансування, яке носить характер спекулятивного. За такого явища кошти надходять у меншому обсязі ніж зобов'язання. Наслідком виникнення такої ситуації є збільшення суми запозичень, яку повинні залучити учасники ринку, для того щоб була змога обслуговувати заборгованість яка виникла раніше. В сукупності все це збільшує ризик непогашення кредиту.

В ситуації що виникає відбувається швидкий розпродаж домашніми господарствами продукції та активів підприємства. Це здійснюється задля отримання коштів від продажу, а ці кошти спрямовуються на погашення заборгованості. Результатом є зниження цін активів, оскільки кількість тих, хто хоче продати активи значно перевищує кількість тих, хто хоче їх придбати.

Паніка, що виникає на ринку триває до того часу, доки учасники фінансового ринку не зрозуміють, що рівень цін на їхні активи є значно заниженим, їхня торгівля порушується, а уряд при цьому не намагається зробити нічого задля відновлення довіри до фінансових інститутів. На цьому етапі Г. Мінскі зробив висновок, що збільшення кредитування фінансує бум, що спонукає до підвищення пропозиції грошей в державі. Вище описаний механізм є характерним для більшості фінансових криз, не є винятком і криза 2008 року.

Економісти виділяють і інші підходи до пояснення причин появи фінансових криз та механізмів. Багато вчених підтримують думку, що такими причинами є проблеми, які виникають у банківській системі. Механізм їх прояву зводиться до наступного: при економічному піднесенні банки дозволяють збільшувати кількість високоризикованих кредитів підприємствам та домашнім господарствам, що використовують їх задля придбання нерухомості, облігацій та акцій. Якщо при певних ситуаціях вартість куплених активів зменшується, то виникають проблеми з сплатою кредитних зобов'язань. Така ж доля чекає і банки, які взяли активи як заставу. Відсоток сумнівних кредитів збільшується, а це спричинює недовіру зі сторони вкладників до банківських установ. З метою власного забезпечення, вкладники масово починають забирати вкладені

депозити та намагаються перемістити їх у більш безпечніші місця. У випадку, коли такий процес набирає розмаху, відбувається масова банківська паніка.

Також думку, що фінансові кризи пов'язані з кризами, які виникають у банківській системі, підтримують монетаристи. Вони вважають, що при послабленні банківської системи окремі банківські установи можуть опинитися під серйозною загрозою банкрутства. Це є причиною банківської паніки. Некомпетентні вкладники, які не можуть розрізнити надійні банки від банків, яким загрожує банкрутство починають масово забирати свої депозити. Як наслідок резерви банків мають тенденцію до скорочення, а це призводить до порушення функціонування всієї банківської системи. В такій ситуації банківські установи, що працюють стабільно також зазнають немалих втрат. Монетаристи вважають, що для подолання фінансових криз центральні банки повинні підтримувати стан ліквідності платоспроможних банків, що за певних умов опинилися в небезпеці. Але такий підхід до усунення фінансової кризи критикується багатьма вченими. Це зумовлено тим, що важко розрізнити неплатоспроможні банки від платоспроможних, що лише мають певні труднощі із ліквідністю у час кризи.

Однією із важливих характеристик стану економіки є валютний курс. Він має здатність впливати на загальний стан економіки, а особливо за умови, що вона інтегрована у світове господарство. При ситуації, коли валютний курс досягаю завищеного рівня вітчизняна продукція знаходиться у невигідному стані, адже ціна на імпорт значно знижується. Таке явище є негативним для експортерів. Але при певних умовах, наприклад, при високому рівні інфляції, прив'язка національної валюти до сильніших іноземних валют або впровадження фіксованого валютного курсу призводить до завищеного рівня останнього. В ситуації, коли курс національної валюти довгий час буде завищеним, а центральним банком не буде здійсненого жодних корегувальних заходів, то в економіці держави виникнуть події, які будуть передувати фінансовій кризі. Результатом цього є збільшення можливостей виникнення стихійної девальвації, проблем з погашення кредитів фірмами та домашніми господарствами перед

комерційними банками, а комерційних банків – перед зовнішніми позичальниками. Логічним наслідком цього є фінансова криза, яка має здатність перерости в економічну. Яскравим прикладом прояву такого механізму є фінансові кризи, що виникли у наступних країнах: Бразилії, Таїланді, Південній Кореї, Росії (1997-98рр.) та в Україні (2008р).

Валютні курси НБУ станом на 2008-2011 рр.:

Рік	Місяць	Курс національної валюти стосовно американського долара (100$), грн
2008	серпень	484,6
	вересень	486,1
	жовтень	576,0
	листопад	674,2
	грудень	770,0
2009	січень	770,0
	квітень	770,0
	липень	769,8
	жовтень	800,0
	грудень	798,5
2010	січень	800,1
	квітень	792,5
	липень	789,5
	жовтень	791,2
	грудень	796,0
2011	січень	794,0
	квітень	796,4
	липень	797,2
	жовтень	797,7
	грудень	798,0

Таблиця 2.1. Валютні курси НБУ станом на 2008-2011 рр. [16]

Ще однієї із найважливіших причин виникнення фінансових криз є зміна спрямування міжнародного капіталу між державами. На сьогодні є сформовані великі потоки міжнародного капіталу, які здійснюють контроль за міжнародними банками. Особливістю такого капіталу є швидке переміщення із однієї країни до іншої, це спричинена бажанням отримання високих прибутків. Проте різні події, що виникають у державі сприяють появі різких коливань, які відбуваються під час руху міжнародного капіталу. До різких коливань можна віднести погіршення ринкової кон'юнктури, зміни в нормативно-правових актах держави, нестабільність, яка виникає у політичній і економічній сферах та знецінення національної валюти. [14]

На думку економістів, важливим індикатором чутливості щодо змін напрямку руху потоків капіталу є співвідношення «борг-резерви», тобто співвідношення між боргом держави у короткостроковому періоді та ліквідними валютними резервами центрального банку. При умові, коли це співвідношення більше від 1 існує велика імовірність відпливу капіталу із держави, яке буде відбуватися швидкими темпами. Після того як така ситуація відбудеться в державі запускаються наступні механізми, а саме: починається паніка на фінансових ринках, падіння курсу національної валюти та банкрутство банків.

Поєднання різких змін в напрямку руху міжнародного капіталу з різними причинами істотно впливали на появу та перебіг фінансових криз багатьох країн, що виникла у XX ст. Щодо України, то ні у кризі 1998р., ні у кризі 2008р. цей чинник не впливав, адже для нашої країни є характерним недостатній розвиток портфельних інвестицій.

Можна розглянути механізми прояву фінансових криз на прикладі світової фінансової кризи, що відбувалася у 2008-2011 році. Вчені зазначають, що Україна ніяким чином не причетна до її появи як в економічному, так і в фінансовому планах. Але вплив глобальної кризи на економічний стан нашої держави був значним. [3]

Перш за все, варто виділити особливості сучасної фінансової кризи. До них належать:

- Кризові процеси були зумовлені кризою в США , проте негативні наслідки вплинули на всі країни світу;
- Центром фінансових потрясінь стала грошово-кредитна сфера, а саме внутрішні грошово-кредитні відносини (хоча раніше фінансова криза починалася у сфері виробництва та реалізації продукції);
- Швидке поширення по всіх континентах та країнах;

Виникнення світової фінансової кризи було зумовлене рядом чинників, умовно їх поділяють на дві групи :

1. Чинники, які пов’язані з поступовим розвитком суспільства споживання;
2. Чинники, які спричинені розвитком фінансової економіки.

Саме надмірне та безвідповідальне споживання було причиною того, що населення почало жити у кредит. Воно не мало необхідних коштів щоб виплатити навіть відсоткові платежі за позиками, не говорячи вже про те щоб вчасно погасити зобов’язання. Найяскравішим прикладом такого споживання є іпотечна криза, яка виникла в США у 2006 році. Результатом такого явища стало масове зростання неповернених житлових кредитів. За даними агенства Блумберг заборгованість за кредитами становила понад 10 трлн. дол. На теперішній час фінансові зобов’язання основної частини американців перевищують 140% власного річного прибутку. Криза почала набувати серйозних масштабів коли одна із найбільших іпотечних компаній США пішла з Нью-Йоркської фондової біржі. Криза торкнулася і фінансових компаній, що вклали великі суми в іпотечні облігації. Як зазначив Б. Кушнірук: «У Сполучених Штатах Америки споживання випередило можливості на декілька порядків. Саме безвідповідальне суспільне споживання підірвало економіку могутньої країни та заклало механізми реалізації глобальної фінансової кризи».[9]

Наслідком такого явища стало те, що основна маса громадян вже не мала змогу брати нові кредити. Американці припинили накопичення обсягів споживання та намагалися повернути накопичені борги. Проте багато з них і на це не були спроможні, отже почали масово відмовлятися від автомобілів та

будинків, які були придбані у кредит. Логічним результатом цього став обвал ринків автомобілів та нерухомості, а заним постраждали і інші сектори економіки США. Такий стан фондового ринку призвів до стрімкого падіння курсу цінних паперів. Почалося все з ринку іпотечних паперів, що формувався за рахунок сек'юритизації ризикових кредитів. Такі іпотечні кредити видавалися лише малозабезпеченим громадянам, єдиним джерелом прибутків яких була заробітня плата. З цього було зрозуміло, що при втраті основного джерела своїх доходів вони втрачають можливість на обслуговування іпотечного кредиту, а це веде за собою виставлення на продаж їхнього майна, при чому різко падали ціни на нього. Зниження цін іпотечних кредитів призвело до здешевлення активів інвестиційних та іпотечних банків. Згодом почали падати їхні цінні папери та акції. Не оминула така ж доля й інших корпорацій і в інших країнах.

Ще однією особливістю фінансової кризи є те, що США виконувала роль світового центрального банку. Адже американський долар ще з повоєнних років був і надалі залишається головною валютою у сфері міжнародної торгівлі.

США як світовий центральний банк утримувала дохід, який в економіці відомий як «сеньйораж». Держава випускала незабезпечені гроші, при чому як уряд так і юридичні та фізичні особи мали змогу купляти послуги та товари майже в усіх країнах світу.

Варто зауважити, що випуск доларів має неоднозначний характер. Внаслідок глобалізації економіки та збільшення обсягів міжнародної торгівлі з'являється додаткова потреба в коштах. В ситуації коли існує нестача коштів починається підвищення їхньої ціни та зростання курсу обмінну стосовно інших валют. Така ситуація погіршує стан експортерів та провокує збільшення, хоча і здешевлення, обсягів імпорту. Аби не допустити підвищення курсу американського долара щодо іноземних валют уряд США має випускати з кожним разом більше і більше грошей. Зростання попиту зі сторони Бразилії, Індії та Китаю на основні ресурси такі, як метал та нафту, спричинили підняття цін на них. Наслідком цього стала ще більша потреба в обігових коштах, що забезпечили б розрахунки у сфері міжнародної торгівлі.

Гроші як засіб платежу поєднуються із ще однією категорією, а саме грошима як засобом нагромадження. У випадку, коли гроші не використовуються як засіб платежу вони надходять на фондовий ринок, а це спричинює підвищенню доходів громадян. Спочатку кошти отримують інвестиційні банки, що здійснюють послуги щодо випуску і продажу цінних паперів інвесторам. Вже потім попит який утворювався на ці папери та внаслідок цього підвищення цін призводило до отримання немалого доходу усіх вкладників. А це почало стимулювати кредитування задля купівлі цих паперів.

Зростання частки спекулятивного доходу призвело до зростання споживчого попиту. Як наслідок, США потрапила у пастку, з якої так і не змогла знайти вихід. А це у свою чергу спричинило фінансову кризу, результати якої залишили відбиток на економіці України.

3. Наслідки фінансових криз та шляхи фінансового оздоровлення

Ринкова економіка, як і інші економічні системи, є нерівномірною та безперервною. Для неї характерні як періоди застою так і періоди економічного зростання. Такі коливання, які з часом змінюють один одного свідчать про циклічність економічного розвитку. Сьогодні весь світ, виключенням не є і наша держава, переживає наслідки світової фінансової кризи. Фінансова криза пригальмувала тенденцію до зростання національних економік багатьох країн світу та створила перешкоди їх росту в середньостроковій перспективі. За офіційними даними Світового банку ВВП світу на 2009 рік скоротився на 2,1%, а провідних країн світу – на 3,3%.

Динаміка ВВП України з 2003 до 2009 рр.:

Рік	Номінальний ВВП (в млн. грн)			ВВП (в млн. дол.)		
2003	267344	+41534	+18,4%	50133	+7740	+18,3%
2004	345113	+77769	+29,1%	64883	+14750	+29,4%
2005	441452	+96339	+27,9%	86142	+21259	+32,8%
2006	544153	+102701	+23,3%	107753	+21611	+25,1%
2007	720731	+176578	+32,5%	142719	+34966	+32,5%
2008	948056	+227325	+31,5%	179992	+37273	+26,1%
2009	913345	-34711	-3,7%	117228	-62765	-34,9%

Таблиця 3.1. Динаміка ВВП України з 2003 до 2009 р.[17]

Щодо України то на час настання фінансової кризи національна економіка була та підйомі. Про це свідчать офіційні дані, адже з 2003 р. до кінця 2008 р. економіка держави зросла майже на 7,5% на рік. Проте міжнародна криза 2008 р. перервала цикл зростання не тільки України, а й ряду інших країн, що розвивалися. За умов погіршення зовнішнього фінансового та економічного середовища Україна зазнала чи не одного із найглибших спадів в економіці та найсильнішої девальвації гривні під час кризи.

Можна виділити такі причини впливу світової кризи на економіку України:

- Надзвичайно високий рівень інтеграції у світову економіку (приблизно 60% валового внутрішнього продукту України залежить від імпорту та експорту, що зумовлює надто високу чутливість до глобальних процесів);
- Відтік спекулятивного капіталу з фондового ринку України (в Україні спостерігалося найбільше його падіння – 70%);
- Штучна девальвація національної валюти – гривні у 2008 р., яка сприяла збільшенню зовнішньоторговельного дефіциту та послабленню позицій національних експортерів;
- Посилення песимістичних настроїв вкладників українських банків та падіння довіри до них;
- Значне подорожчання долару США;

Особливостями економічної рецесії в Україні є наступні: дефіцит платіжного балансу, надто низький рівень резервів НБУ (міжнародні резерви держави у 2009 р., скоротилися а 744,3 млн. дол., що становило 2,6%); відсутність резервних фондів уряду України; незначна частка малих та середніх підприємств у ВВП та інші. [10]

Вчені визначають, що Україна не причетна до появи світової фінансової кризи, але її вплив на нашу економіку є значним. До негативних наслідків фінансової кризи відносять:

- Значне погіршення макроекономічних показників;
- Політична та соціальна напруженість, яка виникла у країні;
- Стрімке падіння темпів ВВП;
- Неконтрольоване збільшення зовнішнього боргу;
- Дефіцит платіжного балансу;
- Зниження рівня надходжень бюджету;
- Скорочення депозитів та ослаблення довіри до банківських установ;
- Девальвація національної валюти – гривні;
- Спекулятивний характер валютного ринку;
- Вивезення значної кількості фінансових активів за межі країни;

- Велика залежність від імпортного капіталу;
- Стрімке зниження загального рівня населення;
- Скорочення доходів домашніх господарств та затримка заробітньої плати;
- Гірше забезпечення товарами першої необхідності;
- Великі масштаби у затраті коштів на подолання фінансових потрясінь;
- Збільшення непогашених державних платежів та платежів комерційних організацій;

Вище описані наслідки свідчать про те, що сьогоднішня фінансова криза має характер глибокої. Вона охопила як економічну так і фінансову сферу України. Щоб подолати її згубні наслідки та оздоровити економіку, уряд держави повинен створити комплекс заходів задля мінімізації негативного впливу світової фінансової кризи на економіку України та переглянути механізми фінансового сектора. Також укріпити позиції держави на виконавчому та законодавчому рівнях. [11]

На думку економістів, заходи, що спрямовані на подолання спаду економіки та нейтралізацію або мінімізацію наслідків світової фінансової кризи, повинні використовувати такі механізми:

- Узгодженність між державними органами влади та усіма господарюючими суб’єктами;
- Взаємодія як фінансового, так і не фінансового секторів економіки;
- Збільшення ролі держави в розвитку освіти та науки;
- Впровадження відповідальності органів влади за результати їхньої діяльності;
- Розширення меж стратегічного планування розвитку держави до 50-100 років.

Проте найголовнішими заходами держави повинна бути активна фінансова політика. Головною ціллю у фінансовій сфері є активізація фінансово-

кредитного механізму, метою якого є прискорення соціально-економічного розвитку у державі.

З розгляду основних проблем України у сфері економіки, можна зробити висновок, що для їх усунення, а в результаті і оздоровлення економіки, потрібно провести ряд заходів, що будуть спрямовані на розширення попиту на експортні товари, це у свою чергу посилить внутрішнє виробництво. З цією метою необхідно започаткувати нові житлові та інфраструктурні проекти, які б фінансувалися із бюджету держави. Проте зважаючи на ризик появи фінансової нестабільності, варто збільшити обсяги видатків при цьому не посилюючи дефіцит державного бюджету. Важливим заходом є створення Стабілізаційного фонду, кошти із якого повинні спрямовуватися на забезпечення гарантійних зобов'язань, які б посили довіру до уряду, що прагне провести бюджетну політику.

В період фінансової кризи стратегічною діяльністю уряду є збільшення інвестицій у реальний сектор економіки України.

Також задля виходу із фінансової кризи держава повинна проводити цілеспрямовану політику щодо соціалізації ринкової економіки та стимулювання збільшення доходів усього населення.

Вчені виділяють такі етапи подолання фінансової кризи в Україні:

- Короткостроковий (стабілізаційний). Він передбачає відновлення ліквідного стану підприємств реального сектора економіки та банківських установ; уникнення їх банкрутства; стабілізацію фінансової системи України; встановлення зовнішньоекономічних відносин з іншими світовими країнами;
- Середньостроковий (відновлювальний). Він передбачає стрімке збільшення обсягів національного виробництва товарів та послуг;
- Довгостроковий (етап якісного зростання). В основі якого лежить підвищення якості управління з боку держави та розвиток високотехнологічного сектору економіки України, який здійснюється завдяки впровадженню інвестицій.

Проте фінансова криза, попри ряд негативних наслідків для економіки України, несе і позитивні наслідки. Вона дає шанс очистити державу від корупції та започаткувати структурні реформи. Економічні потрясіння завжди мають руйнівний характер, але кожного разу дають змогу для відтворення досконалішої економічної системи. Адже спочатку будь-яка сфера демонструє зростання, за нею завжди йде етап спаду. Відповідно там, де відбувся спад, процес знову розвивається. [8]

Задля ефективного подолання кризи необхідна максимальна прозорість у прийнятті рішень державою щодо її нейтралізації. Не дивлячись на надто важкий стан соціальної та економічної сфери, наша держава має змогу сама подолати кризові явища. Адже в країні для цього наявні всі необхідні ресурси, а саме такі як людський, технічний та природний ресурси. Перш за все, уряд повинен звільнитися від ілюзій допомоги із Європейських країн. Найкращим та найраціональнішим шляхом виходу з фінансової кризи є орієнтація лише на свої сили. Важливим чинником є формування внутрішнього ринку, який здатен розвиватися завдяки власному виробництву.

Не меншу роль у подоланні фінансової кризи віддають середньому бізнесу. Лише він має здатність вивести державу з кризи, але уряд не приділяє йому належної уваги, у той же час концентруючи свою увагу на великому олігархічному бізнесі.

Україна задля стабілізації фінансового ринку та допомоги банкам здійснює діяльність щодо залучення кредитів МВФ. Проте використовуючи ці кошти з метою призупинення банкрутства комерційних банків та можливості їх подальшого функціонування, громадяни не відчують жодного покращення. Але можна використовувати ці кошти по-іншому, наприклад вкладати у виробництво. Внаслідок цього значно зменшиться безробіття, почнуть вчасно виплачувати заробітні плати. Проте така ситуація буде продовжувати занепад банківської системи, а це у свою чергу приведе до занепаду і інших сфер економіки. З цього можна зробити висновок, що не варто вибирати лише одну сферу та вкладати всі кошти у неї, адже рятуючи

одну галузь ми самостійно будемо створювати умови для занепаду інших. Причиною цього служить тісний зв'язок між усіма сферами економіки.

Влада повинна, перш за все, забезпечити політичну стабільність у державі та показати єдність влади. Також розробити комплекс заходів, що буде спрямований на вихід України з фінансової кризи, має визначити стан кожної сфери економіки та виявити уражені сектори.

Отже, в підсумку варто зауважити, що фінансові кризи та нейтралізація їх наслідків призводить до структурних змін у всіх сферах економіки країни. Головним уроком, який повинна винести для себе Україна із ситуації яка склалася на сьогоднішній час, є своєчасне передбачення зовнішні, а тим паче внутрішніх кризових потрясінь та розробляти механізми їх пом'якшення.

Висновки

Фінансова криза являє собою швидке погіршення економічного стану, яке виникає в результаті реалізації накопичених ризиків під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Це явище є загально розповсюдженим, воно притаманне будь-якій системі. Від виникнення кризи не застрахована жодна країна, адже потерпали від неї країни, фінансові моделі який вважалися еталоном досконалості. Фінансові кризи останніх років свідчать про неспроможність національних та міжнародних регуляторних інститутів забезпечити стабільність та рівновагу на довгострокову перспективу на фінансових ринках.

Фінансова криза призводить до дисбалансу, обвалу фондових ринків, дефолту, рецесії та політичної напруженості у фінансово-господарському житті. Також результатом кризи є банківська паніка серед вкладників, зростання ставок відсотка, а отже і ризиків інвесторів.

Багато вчених пов’язують появу фінансових криз через зовнішні чинники. До них відносять: війну, появу новітніх технологій, непередбачувані зміни в політиці держави та ряд інших чинників, які є причиною появи фінансової кризи. Що ж стосується внутрішніх чинників, то до таких в першу чергу відносять порушенням рівноваги між грошово-фінансовою системою та виробництвом. Така ситуація може виникнути внаслідок нестабільності банківської системи країни, збільшення частки сумнівних кредитів, наростання інфляції, завищення валютного курсу, зростання дефіциту державного бюджету та державного боргу країни, дефіциту платіжного балансу, поступове наростання кількості цінних паперів із високим ризиком.

Щодо міжнародних чинників, то до них відносять: валютні війни, зміни міжнародної конкурентоздатності країн та неконтрольований рух міжнародного спекулятивного капіталу. Існують також суб’єктивні чинники, а саме: нераціональні очікування бізнесу та помилки у економічній політиці уряду.

Фінансова криза найбільш суттєві зміни вносить у промислові підприємства, а саме у машинобудівні та металургійні підприємства. Поява фінансової кризи у цих галузях зумовлена тим, що саме в них процеси

виявляються складними для управління та значно помітними для національної економіки.

До негативних наслідків фінансових криз можна віднести такі: політична та соціальна напруженість в країні, погіршення макроекономічних показників, стрімке падіння ВВП, стрімке зниження загального рівня життя населення, скорочення доходів громадян та затримка виплат заробітньої плати та інші. Проте поряд із негативними наслідками фінансових криз стоять і позитивні. Вона дає шанс очистити державу від корупції та започаткувати структурні реформи. Економічні спади завжди несуть за собою руйнівний та всеохопний характер, але кожного разу дають змогу для відтворення досконалішої економічної системи. Адже спочатку будь-яка сфера демонструє зростання, за нею завжди йде етап спаду. Відтак за етапом спаду, завжди йде процес стрімкого розвитку.

З метою подолання наслідків фінансових криз уряд держави повинен проводити активну діяльність. Чинна влада повинна розробити стратегічний план, який має включати такі заходи:

- Заходи, спрямовані на відновлення довіри зі сторони громадян до банків;
- Активний пошук та залучення інвесторів;
- Націоналізація банків, які збанкрутіли;
- Адаптація податкового законодавства до сучасних умов;
- Забезпечення громадян робочими місцями та своєчасна виплата заробітньої плати;
- Відновлення у сфері металургійної промисловості конкурентоспроможності;
- Започаткування нових житлових та інфраструктурних проектів, які б фінансувалися із бюджету;
- Підтримка галузі сільського господарства;
- Стимулювання внутрішнього ринку;

Отже, для ефективного подолання кризи необхідна максимальна прозорість у прийнятті рішень державою щодо її нейтралізації. Не дивлячись на

надто важкий стан соціальної та економічної сфери, наша держава має змогу сама подолати кризові явища. Адже в країні для цього наявні всі необхідні ресурси, а саме такі як людський, технічний та природний ресурси. Перш за все, уряд повинен звільнитися від ілюзій допомоги із Європейських країн. Найкращим та найраціональнішим шляхом виходу з фінансової кризи є орієнтація лише на свої сили. Важливим чинником є формування внутрішнього ринку, який здатен розвиватися завдяки власному виробництву.

Додаток

Таблиця 1.1 Аналіз трактування терміну «криза» вітчизняними та іноземними вченими.

Джерело	Визначення поняття
Тлумачний словник	Криза – різка зміна стану речей; злам, загострення становища [15]
Крутько В.Н.	Криза – це раптовість, високий рівень загрози життєво важливим інтересам і гостра нестача часу для прийняття відповідних мір [1]
Василенко В.О.	Кризу треба розглядати як переломний момент у розвитку змін [1]
Сибіряков В.Г.	Криза – будь-яка зміна якихось параметрів системи, як позитивна, так і негативна призводить до протилежної зміни інших параметрів системи [1]
Дацюк І.В.	Криза – об’єктивний процес, що призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптування до нових умов та розвиватися, адже це ставлення Грунтується на діалектичній єдності основних тенденцій в існуванні системи – сталого функціонування та розвитку, що поступово змінюють одна одну [6]
Ткаченко А.М., Єлець О.П.	Криза – це широкомасштабна, непередбачена, переломна подія, яка призводить як до негативних наслідків у господарській діяльності (що зумовлюють розбалансування системи підприємства), так і до позитивних наслідків, які підвищують ефективність діяльності підприємства, приводячи в дію трансформаційні сили, сприяючи його еволюції [13]
Крутик А.	У перекладі з грецької «crisis» означає «перелом», тобто будь-яка якісна зміна процесу, перехід від

	існуючого положення до іншого, істотно відмінного за основними параметрами [1]
Бартон Л.	Криза – широкомасштабна, непередбачувана подія, яка веде до потенційно негативних результатів. Ця подія та її наслідки можуть завдавати серйозної шкоди усій організації: працівникам, продукції, зв'язкам, фінансам та репутації[1]
Грін П.С.	Кризова подія – втрата контролю над ситуацією [1]
Галушко О.І.	Криза – об'єктивний процес, що призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптуватися до нових умов та розвиватися [4]
Чернявський О.Д.	Криза являє собою ситуативну характеристику функціонування будь-якого суб'єкта, що є наслідком невизначеності в його зовнішньому та внутрішньому середовищі [18]
Кейнс Джон М.	Криза – раптова і різка, як правило, зміна зростаючої тенденції зниження, тоді як при зворотному процесі такого різкого повороту найчастіше не буває [1]
Гренц Т.	Криза – це незапланований та небажаний, обмежений в часі процес, який може суттєво заважати і навіть зробити неможливим функціонування підприємства [1]
Розенталь Ю. Піджненбург Б.	Кризовими називають ситуації, позначені високою небезпекою, станом невпевненості, відчуттям невідкладності [1]

Таблиця 2.1 Валютні курси НБУ станом на 2008-2011 рр. [16]

Рік	Місяць	Курс національної валюти стосовно американського долара (100$), грн
2008	серпень	484,6
	вересень	486,1
	жовтень	576,0
	листопад	674,2
	грудень	770,0
2009	січень	770,0
	квітень	770,0
	липень	769,8
	жовтень	800,0
	грудень	798,5
2010	січень	800,1
	квітень	792,5
	липень	789,5
	жовтень	791,2
	грудень	796,0
2011	січень	794,0
	квітень	796,4
	липень	797,2
	жовтень	797,7
	грудень	798,0

Таблиця 3.1 Динаміка ВВП України з 2003 до 2009 р.[17]

Рік	Номінальний ВВП (в млн. грн)			ВВП (в млн. дол.)		
2003	267344	+41534	+18,4%	50133	+7740	+18,3%
2004	345113	+77769	+29,1%	64883	+14750	+29,4%
2005	441452	+96339	+27,9%	86142	+21259	+32,8%
2006	544153	+102701	+23,3%	107753	+21611	+25,1%
2007	720731	+176578	+32,5%	142719	+34966	+32,5%
2008	948056	+227325	+31,5%	179992	+37273	+26,1%
2009	913345	-34711	-3,7%	117228	-62765	-34,9%

Список використаної літератури:

1. Антикризове управління в бізнесі. Учбово-методичний посібник до самостійної роботи. – Запоріжжя, 2004. – 220 с.
2. Барановський О.І. Фінансова безпека; НАН України. Ін-т екон. прогнозуваня / О. Барановський . – К.: Фенікс, 1999. – 216 с.
3. Вишневська О.В. Механізми антикризового управління підприємства / О. Вишневська – 2007. - № 3. – 105 – 113 с.
4. Галушко О.І. Проблеми ефективного функціонування підприємств в сучасних умовах: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Конференції. – Севастополь : СевНТУ. – 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sevntu.com.ua/cgi-bin/irbis64r_72/cgiirbis_64.exe
5. Гриценко В. Світова фінансова криза: діагностика та нові підходи до виживання на фінансовому ринку / В. Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 2. – С. 20–26
6. Дацюк І. В. Сутнісна характеристика кризи підприємств./ Дацюк І. В. // Технологія і техніка друкарства – 2010. – № 2(28). – С. 165–170
7. Кіндлбергер Ч.П. Світові фінансові кризи. Манії, паніки та крахи. / Ч. Кіндлбергер, Р. Алібер. – СПб.: Петербург, 2010. – 320 с.
8. Кравченко І. С. Світова криза та Україна: проблеми й нові підходи до фінансового регулювання // Фінанси України. – 2009. - №4. – С. 33-41
9. Кушнірук Б. Глобальна фінансова криза: світ стає іншим / Б. Кушнірук //– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unian.net/ukr/news/news-277685.html
10. Офіційне інтернет-представництво НБУ: показники банківської системи. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097
11. Прядко В.В. Наслідки світової економічної кризи для економіки України / В.В. Прядко // Науковий вісник БДФА: Технодрук . – 2009. – №2. – С. 8-11.

12. Ткаченко А.М. Сучасний підхід до антикризового управління підприємством. Монографія. – Запоріжжя: Видавництво Запорізької державної інженерної академії. – 2010. – 277 с.
13. Ткаченко А.М. Фінансові кризи: сутність, класифікація та причини виникнення / Ткаченко А.М. // Теоретичні та практичні аспекти економіки та економічної власності. – 2013. - №1(2). – С. 122-126
14. Тивончук І.О. Фінансові кризи: аналіз причин та механізм їх прояву / І.О. Тивончук, П. І. Стецюк, О. І. Тивончук // Проблеми економіки та управління : зб. наук. праць. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2011. – №698. – С.112-118.
15. Тлумачний словник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lcorp.unif.org.ua/dictua/
16. Фінансовий портал Міністерства фінансів України: архів валютних курсів НБУ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://index.minfin.com.ua/arch/?nbu&2011-12-29
17. Фінансовий портал Міністерства фінансів України: динаміка ВВП України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://index.minfin.com.ua/index/gdp
18. Чернявський А.Д. Антикризове управління: Підручники, посібники. – К.: МАУП. – 2000. – 208 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www/e-reading-lib.org/bookreader.php/115064/Antikrizisnoe_upravlenie.pdf
19. Чухно А. А. Інституціонально-інформаційна економіка: Підручник / А.А.Чухно, П.М.Леоненко, П.І.Юхименко ; за ред. Акад. НАН України А.А.Чухна. – К.: Знання, 2010. – 542 с.
20. Bloomberg – European Edition. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bloomberg.com/europe8news13